

Gyurira emlékezve

Horányi Özséb kérésére próbáltam összegyűjteni kis mozaik-kövecskéket, amik kiegészítik az ősémről ismert képet.

*

Mivel alig két év volt köztünk, elég messzire tudok rá visszaemlékezni, de mindenekelőtt ismerni kell közös múltunk eredetét, vagyis hogy honnan is jöttünk.

Szépe nagyapánkra és nagyanyánkra, Losonczy nagymamára emlékszem.

Szépe Ferenc nagyapánk jó kiállású, szép ember volt. Foglalkozása gazdálkodó. (Nagykörösön ez volt a legszélesebb, a domináns réteg. Azt a kifejezést használták rá: „polgárparaszt”. Református presbiterek voltak, olykor városi előljárók.) Nagyanyánkkal, Zombori Máriával négy fiút neveltek föl. Kettő folytatta a család foglalkozását: gazdálkodtak. A későn született ikreket, édesapámat és testvérét, Györgyöt és Istvánt taníttatták.

Losonczy nagyanyám lánynéven Beretvás, az ő elődei módosabbak voltak. Losonczy László nagyapánk rektorként szerepel a városról írt krónikában. Az 1871/1872-es tanévben érkezett haza skót egyetemről. A tanítóképzőben alkotmánytant, neveléstant, történelmet, németet tanított. Iskolai füzetéből tudtuk, hogy Arany János tanítványa volt, a dolgozata alatt Arany János kézírásával volt olvasható néhány dicsérő szó és Arany aláírása. Losonczy nagyszüleimnek hét gyermeke született, négy érte meg a felnőtt kort. Szép házuk volt a jelenlegi Rákóczi utca egyik sarkán, amelyet most is életnagyságú Rákóczi-plakett díszít. Ennek leleplezésekor mindketten ott voltunk kicsi gyerekként Gyurival, fénykép őrzi az eseményt.

(A *Hármas Kis Tükör* szerzőjét, Hányoki Losontzy Istvánt, aki a családi hagyomány szerint gyermektelenül halt meg, nem egyenes ágú ősként tartottuk számon. A *Hármas Kis Tükör* 1773–1850-ig volt használatos tankönyve az elemi iskoláknak. Ötven kiadást ért meg.)

*

A mi szülőházunk a Losonczy-ház közelében volt. Nagyanyánk haláláig gyakorlatilag nálunk élt, részt vett a két Szépe unoka nevelésében. Telente folyton perzsaszőnyegeket varrt, nyaranta még nyolcvan év felett is gyalog járt ki a szőlőjébe, lehetett bármilyen hőség. A szőlő közvetlenül a temető szomszédságában volt, így a temető fogalmával, rendeltetésével korán megismerkedtünk. *Ad vocem* temető: Apánk életében, de azután is rendszeresen jártunk a temetőbe, a családi és baráti sírokra virágot vittünk. Gyuri már rég pesti lakos volt, de alkalmanként velünk jött, és virágot helyezett egy gim-

nazista korában meghalt osztálytársnője és a világháborúban Nagykőrösön meghalt román katonák sírjára is.

Édesapánk ügyvéd volt. Egyetemistaként került az I. világháborúba, ahol „Mollináry” hadnagyként esett fogságba.¹ Megjárta Szibéria fogolytáborait, hat év után szabadult, nagybetegen került haza. Rónai Ernő szépen ír fogoly éveikről *Krasznojarszk* című könyvében. Édesapánk a fogság alatt nemcsak oroszul tanult meg, hanem a Csendes-óceán közelében lévő valamelyik fogolytáborban angolul is. Németül még közvetlenül az érettségi után, Grazban, ahova nagyapánk „német szóra” elküldte iker fiait. Mindhárom nyelvet karbantartotta, aminek nagy hasznát vette a második világháború alatt, és még azután is.

Édesanyánk a debreceni Dóczyban lett okleveles tanítónő, de csak házasságkötéséig tanított. Szép hangja volt, sokat énekelgetett nekünk és velünk is, tanultunk dalocskákat, mondókákat. Mindig derűs léggört árasztott.

*

A szülői házban gyerekeskedtünk, óvodába nem jártunk, fiatal, úgynevezett „gyerek-lányok”, később a fräuleinek (német lányok) egészítették ki szüleink szeretetteljes nevelését. Iskolába kerülve sem hiányzott az óvoda, mert az akkor még inkább gyermekmegőrző volt, mint nevelő intézmény. A fräuleinek addig voltak mellettünk, míg Hitler haza nem rendelte az utolsót Ausztria elfoglalása után.

Én mindig féltékeny voltam kisebb testvéremre, akit csodagyerekként ismertek szépsége, talpraesettsége, kitűnő memóriája okán. Az 1936-ban Berlinben rendezett olimpián elért eredményeket (már amiket éppen a rádión hallott) számon lehetett kérni tőle. Ötéves korában „sárgaságon” (májgyulladás) esett át, és éveken át diétára és ezzel különös elbánásra volt jogosult, amit a család nőtagjai (engem is beleértve) folyamatosan biztosítottak. Ez elvárás lett volna a feleségektől is.

Korán megtanultunk biciklizni, mert akkor még az utcai forgalom megengedte. Addig szüleink kerékpárjának csomagtartóján (mint „gyerektartón”) rándultunk ki a város közelében lévő valamelyik szőlőbe: a nagyanyánkéba vagy a sajátunkba. Amikor a mi szőlőnkben épült egy kényelmes kis nyári lak, ott nyaraltunk, onnan jártunk strandra, később teniszezni, biciklivel. Egy nyáron együtt szenvedtünk szamárköhögésben édesapánk ikertestvéreinek két velünk nagyjából egykorú gyerekével, és a szőlőben voltunk „karanténban”. Hat hétig tartó „nagy majális” volt.

*

Elemibe a Dunamelléki Református Egyházkerület tanítóképzőjébe jártunk, híres, kiváló iskolába. Más vallásúak is voltak köztünk, nem volt különbség. Ebből a korunkból testvéremmel közös kiemelkedő emlékem csak a mandulaműtét utáni nyaralás. Édesapánk úgy gondolta, hogy alföldi gyerekek lévén nem árt, ha a műtét után magaslatra megyünk. Édesanyánkkal és annak egyik barátnőjével három hetet töltöttünk Böcksteinben, egy szép tiroli hegyi üdülőben. A vonaton azt gondolták, hogy Gyuri

¹ A Mollináry-czred a monarchia cs. és kir. 38-ik ezrede, 1867 és 1904 között Monte Passtellóy Mollináry Antal lovag altábornagy tulajdonában volt. Kecskeméten emlékmű őrzi a „fehérgombos, kék zubbonyos, fekete hajtókás egyenruhájú czred” emlékét.

(<http://hiros.hu/kecskemet/hirek/koszoruzas-a-mollinary-emlekmunel>) – *A szerk.*

osztrák kisfiú, olyan jól beszélt németül (persze: ő még otthon német szón élt, míg én már iskolás voltam).

Sokat olvastunk. Minden alkalomra kaptunk a játékokon kívül könyveket is. A házunkkal szemben lévő Úri Kaszinó gyerekkönyvtárából is hoztuk haza a könyveket. Ott egy nyugdíjas tanító bácsi segített válogatni.

Én már elsős gimnazista voltam, amikor a Piac téri házát megvette édesapánk. Nappalaink eltelték iskolával, különórákkal. Esténként vacsora előtt édesapánkkal sétáltunk egy nagyot. Megvolt a szokásos útvonal, kiszámított idő. Útközben édesapánk mesélt: gyerekkoráról, a szülői házról, iskoláiról, katonaságról, hadifogságról. Szép, nagy könyvtárunk volt, ami sajnos áldozatul esett a háborúnak. Losonczy nagyapánk könyveiből maradt valami kevés, ezeket Gyuri gondosan őrizte.

Zongorázni is tanultunk, kevés sikerrel, de az elég volt ahhoz, hogy karácsonykor, névnapkor szüleinket egy-egy négykezessel köszöntsük fel a különórákon tanult idegen nyelvű (német, francia) vers mellett – pénzen vásárolt ajándék helyett.

Nem volt zsebpénzünk soha, de mindig kaptunk, ha értelmes célra kértünk. Talán ez okozta, hogy egyikőnk se tanult meg a pénzzel bánni.

*

A gimnazista éveiről Gyuri beszámol *Szépe György gimnazista visszaemlékezései* című írásában. Én most a vele kapcsolatos emlékeimről írok, amelyek nagy része ott már szerepel. Arra emlékszem, hogy elsős gimnazistaként az (egyébként kiválóan sikerült) iskolai dolgozatainak rendre rossz volt a külalakja, és édesapánk az iskola rajztanárával külön taníttatta szépírássra (!). A többi gimnáziumi emlékéhez nemigen tudok hozzátenni.

*

A háború alatt egy nyáron édesapánk segítségével tanult angolul. Nagyon szorgalmas volt. Franciául egy iskolaév alatt tanult meg arra hivatkozva, hogy a Jamboree-n ő nem tud semmi ügyességi próbának megfelelni, a néptánchoz túl magasra nőtt, kézügyessége nincs, főzni sincs kedve. Maradt az újabb nyelv tanulása, ami viszont könnyen ment. Naponta járt egyéb elfoglaltságai mellett a kiváló nyelvtanárnőhöz, akiről meg is emlékezett. A világtáborból élményekkel, fényképekkel, könyvekkel és nem utolsósorban barátokkal gazdagodva jött haza. Van Gogh művészetével a tőle onnan ajándékba hozott könyvecskében találkoztam.

Sokat sportolt, nagyon jó labdaérezése volt, a vízilabda, a futball, a pingpong és a tenisz folyamatos időtöltése volt. A csapatjátékokban kapus volt. Négy város: Nagykőrös, Cegléd, Kecskemét és Szolnok különböző ifjúsági bajnokságain vett részt gimnáziumi tanulóként. Kis gimnazistaként felnőttekkel teniszezett.

*

1949-ben érettségizett. Nem vették fel az egyetemre Budapesten. (Egy évvel voltunk a fordulat éve után. Engem még 47-ben ugyanazzal a származással, azonos érettségi bizonyítvánnyal felvettek.) Debrecennel próbálkozott. Édesapánknak volt „haditerve” arra az esetre is, ha oda se sikerülne. Az idegen nyelvű könyvesboltban ismerős lévén, oda küldte volna akár díjazás nélkül is, míg sikerül bejutnia az egyetemre. Végül is Debrecenben sikerült. Nagy szeretettel emlékezett vissza a Debrecenben eltöltött fél évére. A Hankiss családhoz volt bejáratos, Hankiss Elemért a 47-es Jamboree-n ismerte meg, később is őrizték az ott született baráti kapcsolatot. Hankiss János a tanára

volt. Gyakran emlegette Koczogh Ákos előadásait is, akit ismert Nagykőrösről abból az időből, amikor Koczoghék átmenetileg Nagykőrösön éltek. Karácsony Sándort sem először volt alkalma hallgatni, mert őt valamikor gimnazista korunkban elcsalta Kőrösre tanítványa, Balogh László, aki a gimnáziumban tanárunk volt (majd utóbb Gyuri sógora lett).

Fél év után Debrecenben minden modern nyelv oktatását felváltotta az oroszé. Budapestben abban a házban találtam Gyuri számára átmenetileg alkalmas albérletet, ahol én laktam. Másodéves korától együtt laktunk édesapánk haláláig (1958), amikor is én hazamentem Kőrösre, hogy a hirtelen haláleset utáni dolgokat rendezzem.

Az első közös lakásunk a Bródy Sándor utca 26-ban, a negyedik emeleten volt. Nagyon jó sorunk volt, mert a házinéni gyerekeiként szeretett és ellátott bennünket. Közel esett a klinikákhoz és a bölcsészkarhoz is. Gyuri rengeteg időt töltött könyvtárban meg ki tudja, hol, nekem késő délutánba nyúltak a gyakorlataim. Estéinket és a hétvégeket tudtuk együtt tölteni. Voltak saját és közös barátaink. Gyuri barátai közül csak Németh Balázs, kőrösi osztálytársa járt a lakásunkra. Szó szerint haláláig hű barátja, mert kérésemre már nyugdíjas bécsi református papként vállalta a számára nehéz feladatot: ő temette testvéremet Nagykőrösön. Ismertem még Hazai Gyurkát, Hutterer Miklóst és Hoffmann Tamást, barátokat az egyetemen, és utána is. Az én csoporttársaim is fel-feljöttek, Gyuri ismerte őket. Volt egy kis rádió a szobánkban, ahol főleg híreket és zenét hallgattunk.

Nekünk, kőrösieknek a budapestiekhez képest nagyon csekély volt a lemaradásunk, bár Nagykőrösön a háború végén és még utána is igen rövidek voltak a tanítási időszakok. A gimnáziumban orosz hadi kórház működött, annak a kiürítése után hónapokig tartott, míg elkezdődhetett a tanítás.

A zene, más művészetek, színház folyamatos „tananyagunk” volt. Én nagyon sokat tanultam, a hétvégéim azzal teltek. Gyurit nemigen láttam tanulni. Magyar szakvizsgája előtt beszélgettünk Adyról, akit én akkor már nagyon szerettem. Meglepett, hogy sem az istenes versek, sem a Csinszka-versek nem szerepeltek tanulmányaikban. Beszélgettünk róluk. Már nem emlékszem, hogy melyiket, de a kettő közül az egyiket felelte.

Én kínlódtam az oroszsal, ezt az akadályt ő játszva vette. Emlékszem, egyszer vállalt orosz fordítást: valami biológiai szöveget, amelyben segíteni tudtam, édesapánk meg orosz nyelvtudása révén (ő gyakran járt Pesten). Azt tervezte Gyuri, hogy a fordításért kapott pénzen vesz magának egy új töltőtollat. Csak annyit kapott, hogy tíz tollhegyre futotta.

Kíváncsi volt az én tanulmányaimra, egyszer eljött egy kórbonctani előadásra is. A budapesti tanárai közül csak Fülep Lajos nevére emlékszem, talán mert akkoriban már jó barátóm volt Kiss Gizella, az ormánysági Kákicsi Kiss Géza református papnak a lánya, és ő is emlegette.

Az egyetemen mindketten maximális tandíjat fizettünk. Szépe Pista unokaöcsénk a veszprémi egyetemen kibányászta azt a szabályt, hogy 4,8-as átlageredmény esetén már tandíjmentesség jár. Mi már csak az utolsó félévben mentesültünk, noha végig mindketten e fölötti átlagokat értünk el.

Testvérem időnként segített édesapánknak adatokat beszerezni különféle hivatalokból, amivel mentesíthette őt a fölösleges utazásoktól.

Emlékezetes az 1953-as év vége. Egyszerre fejeztük be az egyetemet. Gyurié négy, az enyém hat év volt. Megünnepeltük. Júniusban (amikor Nagy Imre fellépett) elmentünk a Városligetbe, ahol a Gundelban ebédeltünk. Akkor azt csodaképpen megengedhettük magunknak.

*

Ősszel elváltak útjaink, Gyurit Nagykanizsára helyezték a Kohó- és Gépipari Minisztérium egyik iskolájába felügyelő tanárnak, ahonnan már januárban felkerült Budapestre a Nyelvtudományi Intézetbe. Én a Sportkórház belgyógyászati osztályára. Édesapánknak valami kapcsolata révén kaptunk albérletet a „Százéves ház”-ban. Itt együtt laktunk 1958. október elsejéig.

Jó lakás volt, ablakunkból a Gellért-hegyre és a Dunába lógó Erzsébet hídra volt kilátásunk. Ott is keveset találkoztunk, de hétvégeken fürdőkbe jártunk, alkalmanként barátokkal kirándulni. Már mindketten keresők voltunk, lehetett sűrűbben élvezni a kultúra lehetőségeit. Volt színház- és operabérletünk, zenei eseményeken is részt tudtunk venni. Most hirtelen Honegger Johannája és a Carmina Burana bemutatója jut eszembe. Meg az 56-os időkben még délután háromkor kezdődő Pirandello-darab, a *Játék és valóság*, amelyben Kiss Ferencet láttuk, aki akkoriban győri színész volt. És Németh László *A két Bolyai*-ja.

Gyuri járt a Kruzsokba a nagy nyelvészek közé. Az asztal végén ült. Időről időre alkalma volt kalauzolni egy-egy vendég tudóst, bemutatni az országot. Kosárlabdázni a szomszédba járt, a bölcsészkar akkori épületébe. Egyszer, már 56 után említette, hogy beiratkozott valami matematikai tanfolyamra. Nem értettem, hogy egy nyelvésznek az miért kell. Később persze kiderült.

Emlékezetes az 1956-os forradalom kitörésének élménye. Én a kórházi ügyeletem utáni napokon szokásosan korán lefeküdtem, elaludtam. Gyuri felrázott álmomból: „Kitört a forradalom! Ébredj!” Akkor már hallatszottak távoli (?) lövések. Attól kezdve én főleg a kórházban tartózkodtam, ahol meglátogatott, amikor volt közlekedés. Ilyenkor elláttam bőségesen ennivalóval. Ő beszámolt a kinti eseményekről.

A Nyelvtudományi intézeti munkája mellett volt két fontos feladata. Két „óriással”, Kodály Zoltánnal és Szentágothai Jánossal dolgozhatott az Akadémia nevelési bizottságában talán annak titkáráként (?). Akkoriban sokat beszélt a nagy öregekkel való közös munkáról, büszke volt rá.

Ennek az öt évig tartó idilli állapotnak véget vetett édesapánk váratlan halála 1958. április végén. Akkor eldöntöttük, hogy nekem haza kell költözniem Nagykőrösre, szakorvosként már tudom ott folytatni munkámat. Gyuri októbertől magára maradt.

*

Nagykőrösi tartózkodásom elején az egyik feladatomból az volt, hogy Gyurinak lakást szerezsek. Sikertelenül az Üllői úton egy OTP-lakást venni, ahol nem sokáig élt egyedül, mert megnősült, a családunk távolabbi rokonságához tartozó Fodor Katalint vette feleségül. 1964-ben született kislányuk, Orsi. Gyuri még azon az őszön Amerikába ment egy évre Ford ösztöndíjasként. Fél évre rá követte a felesége. A kislány örömeinkre a mi gondoskodásunkra maradt.

Fiát, Rollandot a második felesége szülte 1971-ben. Nagy öröm volt, annál inkább, mert ő volt az egyetlen Szépe kisfiú az unokatestvérek gyerekei között.

1976-ban kerültem vissza Budapestre, amikor házasságot kötöttem. A közbülső időszokról nincs kiemelendő emlékem Gyurival kapcsolatban. Gyakran volt vendégünk családostul. Amikor édesanyánk magára maradt, Gyuri rendszeresen járt haza Kőrösre édesanyánkat látogatni, többnyire gyerekeivel.

Férjem, Balogh László gimnazista korunkban volt tanárunk, Gyurinak cserkész parancsnoka. Gyurival szakmai kapcsolata volt már előzőleg. Ettől kezdve ismét összefonódott az életünk. Gyakran találkoztunk, szívesen voltak együtt férjemmel, aki irodalomtörténész és kommunikációs szakember volt. Laci halála után ismét gyakrabban találkoztunk, amire akkoriban nekem nagy szükségem volt.

*

Amikor Gyuri is megövezgyült, minden hétvégén meglátogatott. Rendszerint hatalmas szatyorral érkezett, tele olvasnivalókkal és olyan finomságokkal, amelyekről tudta, hogy magamnak sose venném meg. Együtt ebédeltünk, beszélgettünk könyvekről, barátokról, kőrösi eseményekről, a munkájáról. Egyszer meglepett egy latin nyelven írt esszéjével. A címét minden református gimnáziumban tanult felnőtt ismerhette, mert az első gimnazista latinkönyvünk első mondata volt. Beszámolt életviteli problémáiról, amelyeken Rolland fia gondoskodó szeretete segített. Fiával akkortól vált szorosabbá a kapcsolata.

Tiszakécskei hétvégi házam kis padlásszobájában nyaranta volt rövidebb-hosszabb ideig vendégem. Hozta magával a laptopját, azon dolgozott. Uszodába jártunk, üldögélt s olvasgatott a díófa árnyékában, nagyokat sétált a Tisza-parton. Szívesen találkozott tiszakécskei barátaimmal. Míg nem volt hordozható számítógépe, a kécskei könyvtárba ment egy-két alkalommal, hogy az ottani számítógépen nézzen meg valamit (üzenetet? munkájához szükséges adatot? – nem tudom). Amikor egy alkalommal ott létekor hirtelen fekvő beteggé váltam, „anyai szeretettel” gondoskodott rólam, míg meg tudta szervezni Budapestre szállításon. Miattam félbehagyta Budapesten elkezdett munkáját.

Én, míg el nem fogytunk, rendeztem érettségi találkozót az enyémekeknek. Egyiken-másikon Gyuri is részt vett, ismerte jól a társaságot. Osztálytársaim örültek a művelt, tájékozott, jó humorú barátnak.

Gimnáziumunkkal, a Nagykőrösi Arany János gimnáziummal állandó kapcsolatban állt. Többször hívták előadást tartani. Osztálytársai közül négyen kezdtek el egy nagy emlékező munkát: valamennyi, bármikor az ő osztályukba járt társukról összegyűjteni az életükről szóló adatokat. A munka csak elkezdődött, Gyuri halálával abba is maradt. Senki más nem vállalta a szervezést.

*

Mániákusan szerette tanári munkáját. Talán öröksége volt a pedagógus szenvedély. Nyelvtudományi intézeti munkájának elején hetente tanított az érdi gimnáziumban magyar nyelvtant. Csodálkoztam: miért volt szüksége rá? Csak azért, hogy a középiskolai nyelvtanoktatás helyzetével találkozzék. Pécsi tanársága, majd a nyugdíjazása után vállalt főiskolai tanítás idején sem engedett meg magának semmi lazítást. Előfordult, hogy betegen, rekkenő hőségben tartotta meg az óráit. Szabadságai, nyaralásai idején is javította a dolgozatokat, konzultált tanítványaival a Keleti pályaudvar presszójában.

Jó tíz éve kaptam tőle egy számítógépet, amelyet – mint mondta – ő már kinőtt. Segített megtanulni a gép kezelésének alapvető ismereteit. Ha fennakadtam, megmu-

tatta, elmagyarázta. Igaza lett: egyre fokozódó mozgáskorlátozottságom idejére kinyílt előttem a világ.

1989–1990-ben, amerikai vendégprofesszorsága idején rendszeresen beszélünk telefonon. Sokan kérdezték, hazajön-e a megváltozott helyzetben. Megkérdeztem tőle. Azt válaszolta, hogy természetesen. Rákérdeztem: miért? Az volt a válasza: mert ott a hazám.

Igazi folyamatos nagy szerelem a pécsi munkája volt, amely a bölcsészkar létrehozatalától a már emeritus professorként vezetett doktori programig örömet adott neki, sosem feladatot.

*

Szívműtéte (1999-ben) tizenhárom évvel hosszabbította meg az életét. Semmiképpen sem akarta a műtétet vállalni, noha igen súlyos állapotban volt. A klinikán is maga mellett tartotta a számítógépét. Natáliának, akkori felesége erőszakosságának köszönhető, hogy mégis alávetette magát a műtétnek. Felesége másra nem volt féltékeny, csak – mint gyakran mondta – a számítógépre.

Nagyon nagy örömet szereztek gyerekei (akikhez hozzá kell számítani nevelt lányát) a nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett vacsorával, amelyre mindenkit meghívtak: a rokonságot, barátokat, munkatársakat, akik sorban köszöntötték.

2011-ben stroke érte (átmeneti agyi keringési zavar). A klinikán időnként angol szavakat kevert a beszédébe, amit utóbb megmagyarázott. A magyarázatra sajnos nem tudok visszaemlékezni. A stroke után logopédus kezelte, a beszéde teljesen rendeződött.

Folyamatosan dolgozott, sajnos a szükségesség ellenőrzéseket elhanyagolta. Szemmel láthatóan fáradékonyabb lett, lassult a mozgása, de sok szép terve mellett sem hanyagolta el a tanítást. Továbbra is együtt töltöttük a hétvégek valamelyik napját, mint éveken át.

Nagy szeretettel foglalkozott a 39 nyelvész emlékét megőrkítő könyvének írásával, amit halála előtt éppen be tudott fejezni. A tervezett további könyvek megírására már nem került sor.

*

Az utolsó hetekre nem szívesen emlékezem, nagyon nehéz volt. Most se könnyű. Jó, ha álmaimban megjelenik: kisfiúként, gimnazistaként vagy más egészséges alakban. Olyankor boldogan ébredek.

Dr. Balogh Lászlóné dr. Szépe Margit